مجلة جامعة كركوك للدراسات الانسانية (20) العدد الثاني – الجزء الاول – ايلول 2025

Kirkuk University Journal of Humanities Studies

مجلة جامعة كركوك للدراسات الانسانية

https://kujhs.uokirkuk.edu.iq

DOI: 10.32894/1992-1179.2025.161469.1240

Date of research received 14/06/2025, Revise date 03/07/2025and accepted date 07/07/2025

The origin of Linguistic Ideology in the Structure of the Kurdish Language

Asst. Lect. Edris Hamamurad Majid

Prof.Dr. Karwan Omar Qadir

Abstract

Language in general, both in its formation and usage, is dependent on a variety of beliefs. Therefore, the structure of language and its usage are closely related to the type of cognition that depends directly on its tools and patterns. This belief is applied in the form of a theoretical idea in the cosmology of perception known as linguistic ideology. The purpose of the discussion is to explain an important aspect of the Kurdish language, which both initiates the linguistic ideology that underpins its linguistic structures and analyzes the linguistic ideology that determines how the Kurdish language is used by different speakers and social groups. Aside from the introduction and conclusion. It consists of two main parts: the first part consists of (The analytical dimensions of linguistic ideology in language grammar) and the second part contains two branches. The first branch (Applying the natural research technique of linguistic ideology), the second branch focuses on discovering (Applying the critical research method of linguistic ideology), with a conclusion and summary of the discussion in Arabic and Kurdish language.

Keywords: Cognitive Linguistics, Cognitive Sociolinguistics, Linguistic Ideology, Language Discourses, Ideology Critique

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

المبادئ الأيديولوجية اللغوية في بنية اللغة الكردية

ادريس حمەمراد مجيد[1]

أ.د. كاروان عمر قادر[2]

الملخص

اللغة، في إنشائها و إستخدامها، خفت في إنشاء مستوياته كثير من الإعتقادات المختلفة، هؤلاء الإعتقادات يقرر على الإنشاء اللغة و إستخدامها، و ايضا الإدوات و القوالب التي بنيت عليها يقرر على هذه الإستخدام بشكل مباشر، هذه الإعتقادات يعمل فيها ضمن نظرية إدراكية اللسانية، مسمى ب(إيدلوجية اللغوية) تظهر أهمية هذه الدراسة في تحليل جانب المهم الأيديولوجية في اللغة الكردية؛ كيف تساهم الأيديولوجيات اللغوية، و كيف تكشف هذه الأيديولوجية اللغوية ، و يظهر هذه استخدامات في اللغة الكردية عند جانب متحدثي اللغة المذكورة و فئات الاجتماعية المختلفة. يتألف هذا الموضوع إلى جانب المقدمة والخاتمة، من جزأين رئيسيين: الجزء الأول يتكون من (الاتجاهات التحليلية للأيديولوجية اللغوية في قواعد اللغة) والجزء الثاني يحتوي على الفرعين، فرع الأول (يتناول إكتشاف المنهج البحث الطبيعي لأيديولوجيا اللغوية)، الفرع الثاني يركز على اكتشاف (المنهج النقدي في تحليل الأيديولوجيا اللغوية) متبوعا بالاستنتاجات وملخص الموضوع باللغتين الكرديه والإنجليزية.

الكلمات المفتاحية: اللغويات المعرفيه، علم الاجتماع اللغوي المعرفي، الأيديولوجيا اللسانية، نص الغوي، نقد الأيديولوجية

[1] جامعة السليمانية. كلية اللغات. قسم اللغة الكردية Edris.h.murad@gmail.com

[2] جامعة السليمانية. كلية اللغات. قسم اللغة الكردية Karwan.qadir@univsul.edu.iq

بناوانی ئایدیۆلۆژیی زمانەوانی لە داڕشتەی زمانی کوردیدا
(هەڵهێنجراوی تێزی دکتۆرایە)

م.ی. ادریس حمەمراد مجید
پ. د. کاروان عمر قادر

پوختە

زمان بە شێوەیەکی گشتی هەم لە داڕشتنیدا و هەم لە بەکارهێنانیدا چەندین بیروباوەڕی هەمەچەشن وەک بناوان خۆیان لە داڕشتەی ئاستەکانیدا مەڵاسداوە، بەمشێوەیە هەم داڕشتەی زمان و هەم بەکاربردنی ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە چەشن و جۆری ئەو بیروباوەڕەی هەم کەرەستە و قاڵبەکانی داڕشتوە و هەم بڕیار لەسەر بەکاربردنیشیان دەدات. ئەم بیروباوەڕەش لە چێوەی چەمکێکی تیۆرییانەدا لە کۆزمانەوانی درکپێکردندا کاری تێدادەکرێت (ئایدۆلۆژیی زمانەوانی) سەرناویەتی. گرنگی توێژینەوەکە لە شرۆڤەکردنی ئەو لایەنە گرنگەی زمانی کوردییە بە شێوەیەک هەم ئایدۆلۆژیی زمانەوانی بناوانی داڕشتە زمانییەکانی بنکۆڵبکات و هەم ئەو ئایدۆلۆژییە زمانەوانییەش شیتەڵبکات، کە بەکاربردنە جوداکانی زمانی کوردی دیاریدەکات، لە لایەن ئاخێوەران و گروپە کۆمەڵایەتییە جوداکانەوە. توێژینەوەکە جگە لە پێشەکی و ئەنجام لە دو بەشی سەرەکی پێکدێت. بەشی یەکەم تایبەتە بە (ئاڕاستە توێکارییەکانی ئایدۆلۆژیی زمانی لە ڕێزمانی زماندا). بەشی دوەم لە دو پار پێکدێت، پاری یەکەم بریتییە لە (پەیبردنی ڕێبازی توێژینەوەی سروشتییانەی ئایدۆلۆژیی زمانی)، پاری دوەم تایبەتە بە (پەیبردنی ڕێبازی توێژینەوەی ڕەخنەییانەی ئایدۆلۆژیی زمانی)، لەگەڵ ئەنجام و کورتەی توێژینەوەکە بە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی.

وشە گرنگەکان: زمانەوانیی درکپێکردن، کۆزمانەوانیی درکپێکردن، ئایدۆلۆژیای زمانەوانی، دەقی زمان، ڕەخنەی ئایدۆلۆژی

پێشەکی

ئایدۆلۆژیی زمانەوانی لە خۆیدا بە چەمککردنی خودی زمان و ئاخێوەرانی زمان و بەکاربردنە لۆژیکییەکانی ئاخێوەرانی زمانە. بەمشێوەیە دەکرێت بگوترێت: ئایدۆلۆژیی زمانەوانی چەپکێک بیروباوەڕە لەبارەی زمانبەکارهێنان لە لایەن ئاخێوەرانەوە، پەیبردنیان بۆ زمان زیاتر وەک داڕشتەی زمانی ئاوەزمەندییانەی درکپێکراو و پاساو بۆهێنراوەیە، کە توانای بەکاربردنیان بۆی هەبێت. لەم ڕوانگەیەوە ئەم چەمکە خۆی وەک گورزەیەک بۆچون و تێڕوانین دەنوێنێت، کە ئاخێوەران لەبارەی زمانەوە هەیانە لە چێوەی ئەو جیهانە کۆمەڵایەتییەی تێیدا دەژین. بێگومان ئایدۆلۆژیی زمانەوانیش وەک هەر جۆرێکی تری ئایدۆلۆژی ڕاستەوخۆ کاریگەرە بە گرنگیپیدانە ڕامیاری و ئاکارییەکان. بەستنەوەی بۆچون ودرکپێکردنەکانی ئاخێوەرانی زمانێک لەبارەی خودی زمانەکەیان بە پنتە کۆمەڵایەتییەکان و پێڕەوە کەلتورییەکانی کۆمەڵ لە بنەڕەتەوە ئەو ئاخێوەرانەی لێوە هاتون، ئەرکی سەرەکی ئایدۆلۆژیی زمانەوانییە. کەواتە بڵاوبونەوە و بەشداری چەمکە هەستپێکراوە باوەکان لەربارەی سروشتی زمان لە جیهاندا بنەمای ئایدۆلۆژیی زمانەوانی دەخوڵقێنیت. لەم ڕاڤانەی چەمکی ئایدۆلۆژیی زمانەوانییەوە ئەوە پاساودان دەکرێت پێیوایە، دەکرێت زمان بە دو ڕێبازی جودا لێبڕوانرێت، هەریەک لە ڕوانینی بێ لایەنانە (تێیدا ئایدۆلۆژی وەک پێڕەوێکی کۆمەڵایەتی هەژمار بکرێت، کاریگەری لە سەر زمان دەبێت)، لەگەڵ ڕوانینی ڕەخنەییانە (تێیدا ئایدۆلۆژی وەک پێڕەوەیکی هۆشمەندییانەی درکپێکراو هەژمار بکرێت بە مەبەستی پەیداکردنی هەژمون بەسەر زماندا). بەمشێوەیە ئایدۆلۆژیی زمانەوانی کاردەکاتە سەر خودی داڕشتەی ڕێزمانی زمان لە ڕویی دەنگسازی و وشەسازی و ڕستەسازی و واتایشەوە، هەروەکچۆن ڕاستەوخۆ کاریشدەکاتە سەر چۆنیەتی بەکارهێنانی ئەو داڕشتەیەی ڕێزمانی زمانەکە بەپێی ئەو ئایدۆلۆژییە زمانەوانییەی، کە

ئاخێوەران خاوەندارینی. لەم تێگەیشتنەوە ئەم ناونیشانە مەبەستیەتی هەم چەمکی ئایدۆلۆژی هەم چەمکی ئایدۆلۆژیی زمانەوانی، کە لە ناوەخنی دارشتەی ڕێزمانی کوردیدا وەک بناوانێکی بنەڕەتی هەم لە داڕشتن هەم لە بەکارهێنانی ڕێزمانی کوردیدا ڕۆڵ دەبینن شرۆڤە بکات.

١/٠ هۆی هەڵبژاردنی بابەتەکە:

ئەم بابەتە لە زمانی کوردیدا، وەکو کارێکی سەربەخۆ ئاوڕێکی ئەوتۆ و سەربەخۆی لێ نەیراوەتەوە، لەم کارەدا هەوڵدەدرێت بە شێوەیەکی سەربەخۆ کاری لەسەربکرێت. جگە لەوەش بە پێی زانیارییەکانی ئێمە لە ڕویی پسپۆڕییەوە، تا ئەم ساتە هیچ پسپۆڕییەک نەهاتوەتە بەرهەم. بۆیە لەم سۆنگەییەوە ئەم توێژینەوەیە بەشێکە لەو خەمخۆرییە و بەدواداچونی.

٢/٠ گرنگیی و ئامانجی توێژینەوەکە:

ئامانج لەم توێژینەوەیە ئەوەیە، لە ڕێگەی دو چوارچێوەی چەمکی سەرەتاییەوە ڕێنماییمان دەکەن، کە چۆن لە ڕۆڵی زمان تێبگەین لە داڕشتن و ڕەنگدانەوەی ئەو ئایدۆلۆژیایانەی، کە کاریگەرییان لەسەر کۆمەڵ هەیە. لەم ڕوانگەیەوە ئایدۆلۆژیا وەک کۆمەڵێک بیروباوەڕ و بەها و بیرۆکە سەیر دەکرێت، کە بە زماندا تێدەپەڕێن بەبێ ئەوەی مەرج بێت بخرێنە ژێر پرسیارەوە، یان شیکارییان بۆ بکرێت.

٣/٠ سنوری توێژینەوەکە:

ئەم توێژینەوەیە لە سنوری ڕێزمان و واتا لە چوارچێوەی ڕێبازی توێژینەوەی خودی زانستی زمانی کۆمەڵایەتی درکپێکردن (کۆزمانەوانی درکپێکردن) لە شێوەزاری ناوچەی سلێمانی و هەولێردا پەیڕەو دەکرێت.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

٤/٠ پرسیاری توێژینەوەکە:

- ئایا ئەم توێژینەوەیە دەبێتە بناوانێک بۆ چارەسەرکردنی گرفتی ئاخاوتن؟
- ئایا ئەم توێژینەوەیە دەبێتە بناوانێک بۆ ئەوەی گوێگر لە سەر بنەمایەکی دیاریکراو دابنرێت؟
- ئایا ئەم توێژینەوەیە ڕێگە دەدات بە هەر گروپێک ئایدۆلۆژیی زمانی تایبەت بە خۆیانییان هەبێت؟
- ئایا ئەم توێژینەوەیە چارەسەری گرفتەکانی دروستنوسینی زمان دەکات؟
- ئایا ڕەنگدانەوەی لە سەر هەڵبژاردنی سیاسەتی زمان و بونیادنانی زمانی ستاندارد هەیە؟

٥/٠ میتۆدی توێژینەوەکە:

توێژینەوەکە لە ژێر ڕۆشنایی میتۆدی (شیکاری درکپێکراوی کارەکییانە) توێژینەوەکە ئەنجامدەدات.

٦/٠ پێکهاتەی توێژینەوەکە:

توێژینەوەکە جگە لە پێشەکیی و پوختە و ئەنجام و لیستی سەرچاوەکان، لە دو بەشی سەرەکی پێکهاتوە بەمشێوەیە:

١/١ بەشی یەکەم: ئاڕاستە توێکارییەکانی ئایدۆلۆژیی زمانی لە ڕێزمانی زماندا:

پەیوەندیی نێوان زمان و ئایدۆلۆژیا ئاڵۆز و فرەلایەنە و دەتوانرێت لە ڕێگەی دو چوارچێوەی چەمکی سەرەتاییەوە هاوبەشیان دەربخرێت، چەمکی سروشتی (بێلایەن)ی ئایدۆلۆژیا و چەمکی ڕەخنەیی ئایدۆلۆژیا. ئەم دو چەمکە ڕێنماییمان دەکەن، کە چۆن لە ڕۆڵی زمان تێبگەین لە داڕشتن و ڕەنگدانەوەی ئەو ئایدۆلۆژیایانەی، کە کاریگەرییان لەسەر کۆمەڵ هەیە. لەم ڕوانگەیەوە ئایدۆلۆژیا وەک کۆمەڵێک بیروباوەڕ و بەها و بیرۆکە سەیر دەکرێت، بەئاستە جیاوازەکانی زماندا تێدەپەڕێن بەبێ ئەوە گومان لە

بونیان بکرێت، یان شیکارییان بۆ بکرێت. لێرەدا زمان ئامرازێکی بێلایەنە بۆ گەیاندنی واتا و بیرۆکە، کە ڕەنگدانەوەی نۆرمەکانی کەلتووری، یان پێکهاتە کۆمەڵایەتییە هەبووەکانە. ئایدۆلۆژیا، بەم واتایە زۆرجار وەک سروشتی، یان بە شتێکی ئاسایی سەیر دەکرێت، واتە تەنها بەشێکە لە شێوازی قسەکردن و بیرکردنەوە و کارلێکی مرۆڤەکان لە ژیانی ڕۆژانەیاندا. ڕەخنەیەکی کەم لە پێکهاتەکانی دەسەڵات، یان سیستەمەکانی واتا هەیە، کە بنەمای بەکارهێنانی زمانن لەم ڕوانگەیەدا، ((بەمشێوەیە دەکرێت وشەکان و ڕەهەندە زمانەوانییەکانیان لە زماندا تەنها نماییندەی ڕاستی زمانبن. واتە وشەکان و واتاکانیان و ئەرکیان تەنها نماییندەی و خستنەڕوی ئەو (چەمکانەن)، کە لە ئاوەزی مرۆڤدا بونیان هەیە. تەنانەت دەتوانرێت بشگوترێت. کە نماێندەی سەرجەم(چەمکەکان)یش. نین، بەڵکو تەنها و تەنها نمایندەی ئەو لایەنەی چەمکەکەن، کە لە ئاوەزی مرۆڤی قسەکەردا بونی هەیە نەک خودی چەمکەکە))(قادر، کاروان عمر.٢٠١٧: ٤٢٠)، لە بەرانبەردا چەمکی ڕەخنەیی ئایدۆلۆژیا ئاڵنگاری ئەو بیرۆکەیە دەکات، کە زمان بێلایەنە. تیشک دەخاتە سەر چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان وەک ئامرازێک بۆ کۆنترۆڵکردنی کۆمەڵایەتی و دەسەڵات و بەرهەمهێنانەوەی ئایدۆلۆژیای باڵادەست لە کۆمەڵدا. ئەم ڕێبازە توێژینەوە لەوە دەکات، کە زمان چۆن تێڕوانینەکانمان بۆ واقیع لە قاڵب دەدات، هەندێک ئایدۆلۆژیا بەهێز دەکات. لە هەمان کاتدا ئەوانی دیکە لاواز دەکات، یان پەراوێز دەخات. ((لە ژێر چەمکی ڕەخنەگرانەدا زمان تەنیا ئامرازێکی پاسیڤ نییە بۆ پەیوەندیکردن، بەڵکو هێزێکی چالاکە لە داڕشتن و پاراستنی پەیوەندییەکانی دەسەڵاتدا. خزمەت بە پێشخستنی بەرژەوەندییەکانی هەندێک گروپ، یان چین و توێژ دەکات. لە هەمان کاتدا کاریگەری لەسەر بیروباوەڕ و ڕەفتاری تاکەکان و کۆمەڵ بە گشتی هەیە.) (مطلق بهمن نامور، ١٣٩٠: ٨٦)، زمان شوێنێکی ناوەندییە بۆ توێژینەوە لە ئایدۆلۆژیا، چونکە میدیای سەرەتاییە، کە لە ڕێگەیەوە واتاکان دەگوازنەوە و واقیعە کۆمەڵایەتییەکان بونیاد دەنرێن. ئایدۆلۆژیاکان لەو

زمانەدا چەسپاون، کە بەکاریدەهێنین. ئەو ئایدۆلۆژیەش لە قاڵب دەدات، کە چۆن هەست بە جیهانی دەوروبەرمان دەکەین. بۆ نمونە شێوازی قسەکردنمان لەسەر ڕەگەز، توێژ و دەسەڵات، هەمویان ڕەنگدانەوەی هەڵوێستی ئایدیۆلۆژی قوڵترن سەبارەت بەو بابەتانە. ((بۆیە ئاشکرایە ڕستەکان ئاماژەپێدەری ئاخاوتنەکانن، ئاخاوتنەکانیش خاوەنی پێشەکی و ئەنجامی شیاون و تێیاندەگەین، هەر بۆیە ڕاستی و دروستی ئاخاوتنەکان لە گەلێک لایەنەوە پەیوەستن بە ڕاستی و دروستیی ڕستەکانەوە، هەر لێرەشەوەیە، کە دەتوانین بڵێین دروستەی ڕێزمانی ڕستەکان بنەمای دروستەی گفتوگۆکانمانن و فۆرمدروستیشیان لە پەیوەندی واتایی نێوانیان هەڵێنجراوە))(قادر، کاروان عمر، ٢٠١٢: ٣١) بۆیە زمان بەها و گریمانە و پلەبەندییە ناڕاستەوخۆکانی لەگەڵ خۆیدا هەڵدەگرێت، کە هەمویان بەشدارن لە بەرهەمهێنانەوەی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان. بەو واتایە زمان کۆمەڵە نیشانەیەکی بێلایەن نییە، بەڵکو سیستەمێکی دینامیکییە، کە تاک و گروپەکان لە ڕێگەیەوە دانوستان و ئاڵنگاری و دوپاتکردنەوەی هەڵوێست و جیهانبینییە کۆمەڵایەتییەکانیان دەکەن. ئەم تێڕوانینە بۆ زمان وەک هێزێکی ناوەندی لە کۆمەڵدا ڕێگەمان پێدەدات سەرلەنوێ بە سروشتی ئایدۆلۆژیا خۆیدا بچینەوە. لەجیاتیی ئەوەی ئایدۆلۆژیا تەنها وەک کۆمەڵێک بیرۆکە، یان بیروباوەڕی ئەبستراکت ببینین، دەتوانین وەک شتێک سەیری بکەین، کە بە شێوەیەکی چالاکانە لە ڕێگەی پراکتیزەکردنی زمانی ڕۆژانەوە دەگەیەنرێت و ئەنجام دەدرێت. هەروەها زمان ئامرازێکی بەهێزە بۆ کاریگەری کۆمەڵایەتی، چونکە چۆنیەتی بیرکردنەوە و هەڵسوکەوتی مرۆڤەکان ڕێکدەخات. بۆ نمونە: ئەو ڕێگایانەی، کە هەندێک پرسی کۆمەڵایەتی لە چوارچێوەیدا دادەڕێژرێن. جا لە ڕێگەی میدیا، پەروەردە، یان گوتاری سیاسییەوە بێت، دەتوانرێت کاریگەری قووڵی لەسەر ڕای گشتی و بیروباوەڕی تاکەکەسی هەبێت. جگە لەوەی ((وشە دو جۆر واتا لەخودەگرێت، یەکەمیان واتای چەمکیە (conceptual meaning) واتای پەیوەستدار (associative meaning)

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

واتای چەمکی پێکهاتەی بنەڕەتی و سەرەکیەکانی واتا دەگرێتەوە، کە فەرهەنگیش(لیکسیکۆگرافیا) هەر لە شێوەی واتای چەمکییەوە دروستبوە.))(عبدالرحيم، عثمان کریم ،٢٠٢٣: ٦٣) ئەو وشە و دەستەواژانەی، کە بۆ وەسفکردنی پرسە کۆمەڵایەتییەکان بەکاریان دەهێنین، وەک لە خشتەی ژمارە (١)دا بەرانبەر هەر وشەیەک واتای ئایدۆلۆژی و بەکاربردنی کۆمەڵایەتی دەرخراوە.

وشە	واتای ئایدۆلۆژیی زمانی	بەکار بردنی کۆمەڵایەتی
پەنابەر	کاولکاری وڵاتێک و پەنابەر بونی خەڵکەکەی	پەناهێنانی کەسێک بۆ حکومەت
شاژن	ئەو ژنانەی تێکەڵبونی کۆمەڵایەتیان نییە. هەمیشە لەکۆبونەوە گشتییەکانی وڵاتدا بەشداری دەکات.	ژنی پاشا واتە خیزانی پاشا ڕاستەوخۆ دەبێت بە شاژن. جگە لە بەکاربردنی دەسەڵات و کارگێڕیش.
تیرۆریست	بەکارهێنانی بۆ ناوەڕۆکێکی مەترسیدار و نایاسایی.	ڕازی نەبون بە کاری یاسایی کۆمەڵایەتی.
خاوەن پێداویستیی تایبەت	نیشاندنی بەرزی ڕۆشنبیری، شارەزایی دەروونی	کەسێک کە یەکێک لە ئەندامانی جەستەی نەبێت.
زەعیفە	نیشاندانی نزمیی ڕۆشنبیری، شارەزایی دەرونی	بەکارهێنانی بەرانبەر بە ڕەگەزی مێ
زوگورد	شێوەیەکی ناڕەزایی بۆ دیاریکردنی ئەوانەی، کە هاوسەرگیریان نەکردوە.	دیاریکردنی توێژێکی کۆمەڵ رەگەزی نێر
بندیوار	شێوەیەکی ناڕەزایی بۆ دیاریکردنی ئەو کەسانەی، کە بە ناڕەوا موچە وەردگرن	زاراوەیەکی فەرهەنگییە بۆ سودوەرگرتن لە سێبەری دیوار بەکارهاتوە.
کەچەڵ	خاوەن شانس و لێهاتویی.	کەسێک، کە موی سەری نەبێت.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

خشتەی ژمارە (١)

هەر یەک لەو نمونانەی کە لە خشتەکەدا ئاماژەمان پێداون بارگاوین بە واتای ئایدۆلۆژیی زمانی، کە کاریگەرییان لەسەر چۆنیەتی تێگەیشتنمان لەو پرسانە هەیە. جگە لەوەش زمان بەکاردەهێنرێت بۆ بەهادان بە هەندێک بیرۆکە لە هەمان کاتدا بێبەهاکردنی هەندێکی تر، بۆ نمونە: ڕەنگە سەرکردە سیاسییەکان زمانێکی تایبەت بەکاربهێنن بۆ ئەوەی سیاسەتەکانیان بە سروشتی بخەنەڕو، لە هەمان کاتدا دیدگا دژبەیەکەکان وەک ناسروشتی، یان مەترسیدار لە چوارچێوەیەکدا دابنێن. ئەم پرۆسەیە ڕێگایەکە، کە ئایدۆلۆژیاکان تێیدا دەپارێزرێن و کێبڕکێیان لەسەر دەکرێت. بەکارهێنانی زمان لەم چوارچێوەیەدا تەنیا بە مەبەستی پەیوەندیکردن نییە، بەڵکو ئامڕازێکی چالاکە بۆ کۆنترۆڵکردنی خەیاڵی کۆمەڵایەتی، چوارچێوەدان بەو شتانەی لە کۆمەڵدا قبوڵکراو، یان قبوڵنەکراو سەیردەکرێن. بۆیە تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و ئایدۆلۆژی پێویستی بەوەیە، کە زمان تەنیا ئامڕازێکی بێلایەن نییە بۆ پەیوەندیکردن. بەڵکو ڕایەڵەیێکی سەرەکییە بۆ بەرهەمهێنانی ئایدۆلۆژیاکان پەیوەندیی کردنیان. بەمەبەستی ڕونکردنەوەی ئەو ئایدۆلۆژیە زمانییانەی، کە کاریگەری ڕاستەوخۆیان هەیە پێویستە ئاماژە بە دو پەیبردنی ئایدۆلۆژیی زمانەوانی بکرێت.

بەشی دوەم: ڕەنگدانەوەی ئایدۆلۆژیی زمانەوانی لە داڕشتەی زمانی کوردیدا

١/٢ پەیبردنی ڕێبازی توێژینەوەی سروشتییانەی ئایدۆلۆژیی زمانی:

چەمکەکانی ئایدیۆلۆژیا بە فراوانی لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی زانستە کۆمەڵایەتیەکان و مرۆڤایەتیەکان و هەروەها لە گۆڕەپانەکانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ژیانی ڕۆژانەدا بەکاردەهێنرێن. بەکارهێنانی ئەم دەستەواژانە دەبێتە هۆی ئەوەی، کە دەتوانرێت پێیبگوترێت چەمکێکی سروشتیانە(بێلایەن)ی ئایدیۆلۆژی. لەسەر بنەمای ئەم چەمکە هەوڵێک نەدراوە بۆ جیاکردنەوە لە نێوان جۆرەکانی کرداری کۆمەڵایەتی ڕێکخراو، کە

ئایدیۆلۆژیا زیندوی دەکاتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا چەمکێکی تری ئایدیۆلۆژیا هەیە، کە لە زانیاری گشتیدا بونی هەیە. بەکارهێنانی ئەم دەستەواژەیە گوزارشت لەوە دەکات، کە دەتوانرێت پێی بگوترێت تێگەیشتنی ڕەخنەییانەی ئایدیۆلۆژی. ئەمە چەمکێکە، کە ئەو واتا نێگەتیڤانە دەپارێزێت، کە زاراوەکە لە زۆربەی مێژووی خۆیدا گواستوویەتییەوە. ئەگەر بڵێین بەدرێژایی ئەم مێژووە هەندێک فۆرمەڵی چەمکی ئایدیۆلۆژیا، ئەو واتا نەرێنی و ڕەخنەگرانە دەپارێزن، کە ئەم دەستەواژەیە لە سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەهەمدا بەدەستی هێناوە. لەگەڵ ئەوەشدا ئەم هەستە نەرێنیە لە بەکارهێنانی ڕۆژانەی ئەم دەستەواژەیە ڕەنگی داوەتەوە. ئەو ڕێگایانەی، کە واتا خزمەتی پێدەکات، پێویستە بیرۆکەیەک هەبێت، کە چۆن بە باشترین شێوە بۆ مەبەستە دیاریکراوەکانی بەردەست بخرێن. توێژینەوەکانی واتا و ئەو ڕێگایانەی، کە واتا لە جیهانی کۆمەڵایەتیدا ئەنجامیدەدا، پەیوەندییەکی نزیکی بە شیکردنەوەی زمانەوە هەیە. بێگومان واتا دەتوانێت لە ڕێگەی وێنە و ئاماژە و دەربڕین و کۆدە جۆراوجۆرەکانەوە بگوازرێتەوە، بەڵام بە زەحمەت دەتوانرێت نکۆڵی لەوە بکرێت، کە زمان چ بە قسەکردن بێت، یان بە نووسراو، یان بە شێوازێکی تر وەک ناوەندێکی بنچینەییە بۆ دروستکردن، گواستنەوە و ململانێی واتا لە جیهانی کۆمەڵایەتیدا تۆمار بکرێت. ((ئەو پەیوەندییەی، کە لە نێوان ئاوەز و واقعدا بە هۆی زمانەوە دەردەخرێت دەتوانین بڵێین ئەو واتا زمانییانە سروشتێکی ئینسکلۆپیدی هەیە، واتە زمان و واتای زمانیی سیستەمێکن بۆ بەکاتەگۆریکردنی جیهانی واقع بەمەش پێشنیاز کردنی سیتەمێکی دروستەیی بۆ واتای زمانیی پێویست ناکات، چونکە هەر لە بنەڕەتدا کۆزانینی جیهانی پەیوەستە بە فۆرمە زمانەوانییەکانەوە. ئەمەش وا دەکات کە بڵێین کە واتای زمانی سروشتێکی ئینسکلۆپیدی و ناسەربەخۆی هەیە، کە زانستی زمانی درکپێکردن پێیوایە، کە ئەو واتایە لە ڕێگەی زمانەوە بونیاد دەنرێیت.))(قادر، کاروان عمر، کۆرسی ئەکادیمی خوێندنی دکتۆرا، ٢٠٢٣-٢٠٢٤). دوەم خاڵی گشتی ئەوەیە، واتا تایبەتمەندییەکی جێگیر

و نەگۆڕی بەرهەمی زمانەوانی نییە، بەڵکو دیاردەیەکی هەمیشە گۆڕاوە، بەهەمان ئەندازەی مەرجەکانی بەرهەمهێنان و مەرجەکانی وەرگرتن پێک دەهێنرێت. بۆ نمونە: واتای وشەیەک، یان دەستەواژەیەک دەتوانێت بە تێپەڕبونی کات بگۆڕێت بەهۆی گۆڕانکاری لە چوارچێوەی فەرهەنگی، سیاسی، یان کۆمەڵایەتی. وشەیەک، کە ڕۆژێک واتایەکی بێلایەنی هەبوە، ڕەنگە بەپێی گۆڕانکاری لە بەها و بیروباوەڕ و پێکهاتەی دەسەڵاتی کۆمەڵ واتای جیاواز وەربگرێت، وەک بەکارهێنانی وشەکانی:

- تێز: واتای ڕەسەن بە واتای ((کونی لای چەخماخەی تفەنگی ڕەشۆکی، کە باریکە و باروتێکی تێدایە))(هەژار موکریانی،١٣٨٨: ١٧٤) بەڵام واتای نوێ بە واتای نوسینی نامەی ئەکادیمی دێت.
- ڕوداو: واتای ڕەسەن: ڕودانی کارەسات، یان ڕوداوێک. بەڵام واتای نوێ: لە کاتێکدا هێشتا ئاماژە بە ڕوداوێک دەکات، دەتوانێت ئاماژە بە (هەواڵ) یان "ڕوداوەکانی ئێستاش بکات، کە بەکارهێنانی لە میدیا و پەیوەندییە مۆدێرنەکاندا فراوانتر دەکات.
- تەپسی: ((جۆرێکە لە دەفری پان بۆ چێشت تێکردن))(هەژار موکریانی،١٣٨٨: ١٥٨) بەڵام واتای نوێ، جۆرێکە لە خواردن.
- ئازادی: واتای ڕەسەن بە واتای سەربەخۆی و ئازادبون دێت، بەڵام لە واتای ئایدۆلۆژیی زمانیدا بە واتای بەها دانان بۆ بۆچونی جیاواز دێت. بەو واتایەی کە هەر جۆرە ئایدیایەک هەبو دەتوانی جێبەجێ بکەی بێ گوێدانە فەرهەنگ و کەلتوری ئەو شوێنە. لە فەرهەنگی کوردیدا دەوترێت ئازادی بە واتای بەرەڵایی نییە.
- کۆمپیوتەر: واتای ڕەسەن: کەسێکە کە ژمێرکاری دەکات، بەڵام واتای نوێ: ئامێرێکی ئەلیکترۆنییە، کە بۆ ئەرکەکانی کۆمپیوتەر بەکارهاتوە.

- سەرچاوە: واتای ڕەسەن، بە واتای سەرچاوەی ئاو (کانی) دێت، بەڵام لە واتای نوێدا بە واتای سەرچاوەی نوسین و (ڕیفرێنس) دێت.
- جۆری سەوزەی (ڕێحانە) دەتوانرێت ئەم جۆرە سەوزەیە لە پۆلی فەرهەنگی سەوزە دابنرێت، بەڵام پێش چەند ساڵێک لەمەو پێش (ڕێحانە) هەرگیز وەک سەوزە لە واتای فەرهەنگیدا بە سەوزە ئەژمار نەکراوە، بەڵکو تەنها وەک گوڵ و لە پۆلی گوڵدا ئاماژە بە (ڕێحانە) دراوە. لەگەڵ ئەوەی کە ئەم جۆرە ڕوەکە لە کۆمەڵگای کوردیدا باو بوە، بەڵام وەک جۆرێک لە سەوزە لە ئاوەزیدا بە کۆد نەکراوە و کۆدی بۆ دانەنراوە، کە ئێستا بوەتە بەشێک لە کۆزانینی زمانی مرۆڤ.

ئەم گۆڕانکاریانە ڕەنگدانەوەی سروشتی دینامیکی زمانە، کە وشەکان بە تێپەڕبونی کات پەرەدەسەنن، خۆیان لەگەڵ کاریگەرییە نوێیە کەلتووری، کۆمەڵایەتی، یان تەکنەلۆژییەکان دەگونجێنن. کە هەر یەک لەم چەمکانە لە سەرەتای بەکارهێناندا لە مەرامی ئایدۆلۆژییێکی دیاریکراو بەکارهاتون، بەڵام بەپێی گۆڕانکارییەکان و تێپەڕینی کات هەر یەک لەم دەستەواژانە بۆ واتایەکی دیکە دور لە واتای ڕاستەقینەیی خۆیان بەکارهاتون. ئەمەش بەو واتایەی، کە بۆ ئەوەی بە تەواوی لە واتای هەر دەربڕینێک تێبگەین، نەک تەنها ناوەڕۆکی پەیامەکە لەبەرچاو بگرین، بەڵکو لایەنی مێژوویی و کۆمەڵایەتی بەرهەمهێنانەکە و لێکدانەوەکانی لە قاڵب بدەین. کەواتە ناتوانرێت لە واتای دەربڕین تێبگەین بەبێ توێژینەوە لە هەلومەرجە کۆمەڵایەتی و مێژووییەکان، کە تێیدا بەرهەم هاتون. هەروەها ئەو هەلومەرجانەی لە ڕویی مێژووییەوە دیاریکراون و لە ڕویی کۆمەڵایەتییەوە جیاوازن، کە تێیدا وەردەگیرێت. بەرهەمی زمانەوانی تەنیا بونیادنانی کۆمەڵایەتی و مێژویی نییە، کە پێکهاتەیەکی ڕون نیشاندەدات، بەڵکو دەربڕینێکە، کە بانگەشەی ئەوە دەکات شتێک لەبارەی شتێک بڵێت. ئەم بانگەشەیە، کە

تێدەگات لەوەی، کە دەربڕینێک چی دوپات دەکاتەوە؟ ئەو دەربڕینە لەبارەی چییە؟ دەبێت بە لێکدانەوەی تێبگات هەر لەبەر ئەم هۆیەشە، کە کێشەکانی زمان و ئایدیۆلۆژیا دەتوانرێت لە چوارچێوەیەکی میتۆدۆلۆژیدا چارەسەر بکرێن، کە ڕۆڵێکی سەرەکی بە چەمکی لێکدانەوەی دەبەخشێت. هەمو دەربڕینێک لە زماندا چ وشە، ڕستە، یان تەنانەت ئاماژەیەک بێت. زیاترە لە تەنیا ڕیزێک لە هێما، یان دەنگ، کە نوێنەرایەتی شتێک دەکات لە جیهاندا. بۆ نمونە: کاتێک کەسێک دەڵێت:

١-أ/ ئابوری کارێکی مەزنە.

ئەم نمونەیە تەنیا گەنگەشەی دۆخی ئابوری ناکات، بەڵکو لە ڕووی چۆنیەتی هەستکردن بە کاریگەریەوە جەختی لێدەکاتەوە. دوپاتی ئەوە دەکاتەوە، کە ئەم دەقە چۆن باسی ئابورییەکی سەرکەوتو و سەقامگیر و گەشەسەندوە دەکات. ئەم ڕستەیە تەنیا پەیوەندی بە دۆخی ئابورییەوە نییە، بەڵام ئایدۆلۆژیی زمانی بۆ ئەم لێکدانەوەیە قوڵترە، بە جۆرێک کێ سوودمەندە لە دۆخی ئابوری و چۆن گروپە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکان کاریگەرییان لەسەری هەیە، ئایا بۆ هەموان ڕاستە، یان تەنها چینێکی دیاریکراوی کۆمەڵ سودمەندن؟ بەبێ لێکدانەوە ناتوانرێت لەم گەنگەشەیە بە تەواوی تێبگەین. لە چۆنیەتی بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانی دەتوانین هەندێک گریمانە سەبارەت بە سروشتی ئایدیۆلۆژی زمانی دیاری بکەین.

گریمانەی یەکەم: ئایدۆلۆژیاکان دەبێ وەک سیستەمی جیاوازی بیروباوەڕ سەیر بکرێن، بۆ تێگەیشتن لە چۆنیەتی کارکردنی ئایدۆلۆژیاکان لەناو کایە جیاوازەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا. زۆر گرنگە کاتێک ئایدۆلۆژیاکان وەک سیستەمی بیروباوەڕی جیاواز و ستراکتۆر کراو هەژمار بکرێن، ئاسانتر شیکاری پێکهاتە تاکە کەسییەکانیان بکەین و تێبگەین، کە چۆن کاریگەرییان لەسەر ڕەفتار و هەڵوێست و کارلێکی مرۆڤەکان هەیە. ئەم گریمانەیە لە نزیکەوە پەیوەستە بە چەمکی سروشتی

ئایدیۆلۆژییەوە، کە وا گریمانە دەکات، کە ((ئایدۆلۆژیاکان لە بنەڕەتدا باش و خراپ نین، بەڵکو تەنها کۆمەڵێک بیروباوەڕن، کە چۆن مرۆڤەکان لە جیهاندا دەبینن و تێدەگەن)). (Preece, R., 1977:352) با ئایدۆلۆژیاکانی ناو خێزان، قوتابخانە، وەک سیستەمێکی جیاواز وەربگرین، کە تاکەکان چۆن ڕۆڵ و ڕەفتار و پەیوەندییەکانیان لەناو ئەم شوێنە کۆمەلایەتییانەدا هەست پێدەکەن و ڕێکیدەخەن:

لە ژینگەی خێزاندا، ئایدۆلۆژیایەک لە دەوری ڕۆڵە تەقلیدییەکانی ڕەگەز و دەسەلاتدا دەسوڕێتەوە. بۆ نمونە: ئایدۆلۆژیای خێزانی نەریتی، لە زۆرێک لە کەلتورەکاندا هەندێک ڕۆڵی دیاریکراو بۆ ژن و پیاو لە خێزاندا دیاری دەکەن. زۆرجار چاوەڕوان دەکرێت پیاوان ببنە بژێوەری ژیان، لەکاتێکدا چاوەروان دەکرێت ژنان ئاگاداری ماڵ و منداڵ بن. ئەم کۆمەڵە بیروباوەڕە دەتوانێت کردار و چاوەڕوانییەکانی تاکەکان و چۆنیەتی تێڕوانینی گرنگی ڕۆڵەکانیان لە خێزاندا لە قاڵب بدات. بانگەشەی ئایدیۆلۆژی، شوێنی ژن لە ماڵدایە، منداڵ پەروەردە دەکات و پشتگیری لە پیشەی هاوسەرەکەی دەکات. ئەم ئایدۆلۆژیایە لە هەندێک بنەماڵەدا بە شێوەیەکی بەرفراوان قبوڵکراوە و لە ڕێگەی کۆمەلایەتیکردنەوە فێردەکرێن. زۆرجار لە ڕێگەی گفتوگۆ و کردەی خێزانییەوە بەهێزتر دەکرێت. ئەم ئایدیۆلۆژییە نەرێتییە هیچ نەرێنییەکی تێدانییە، بگرە لایەنی ئەرێنی زیاترە. لە کاتێکدا دەبینین ئێستا بە هۆی گۆڕانی ئایدۆلۆژی خێزانییەوە ڕۆڵەکان گۆڕدراون. بە جۆرێک باوک بوەتە دایک و دایک بوەتە باوک و دەیان چەمکی وەک هاوڕەگەزخوازی و فیمینیزم و هاوبەش و هاوڕێ و چشتی تر هاتوەتە ئاراوە، لێرەدا لە بەرانبەر ئەو گۆڕانکاریەوە پێویستە بتوانین بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانەوانی وشەکان لە کۆمەڵدا بزانین بە شێوەیەک، کە وشەکان و دەستەواژەکان، کە پێشتر باری نەرێنییان لێدرابو، لەبەر ئەوەی ئەرک و ڕۆڵی هەرکەس بە تایبەتمەندییەکەوە بەسترابویەوە، کە دەکرێت نوێکاری لە واتای زمانی ئەو

وشانە بەرەو واتایەکی نوێ و ڕۆڵی تازەش ببات. وەک ئەوەی، لە شوێنی واتای وشەی (دایکی ماندو) وشەی (خێزانی هاوکار) دەبێتە ئایدۆلۆژیی زمانی ئەو چەمکە و ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم چەمکە ئەوە دیاری دەکات، کە هاوسەرەکان بە هاوکاری یەکتر پێکەوە کاردەکەن. یان لە شوێنی واتای وشەی (باوکی کارمەند، باوکی کرێکار) وشەی (باوکی هاوکار) دەبێتە ئایدۆلۆژیی زمانی ئەو چەمکە و ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم چەمکەش ئەوە دیاری دەکات، کە گیانی هاوکاری و تەبایی ناو خێزان نیشاندەدات. لە هەمانکاتیشدا چەمک گەلی جیاوازی نامۆ بە فەرهەنگ و کەلتوری کوردی پەراوێزیان دەخات. لە ئێستادا لە کۆمەڵگەی مۆدێرندا ڕەوایەتیان پێدەدرێت، وەک بەکارهێنانی وشەی هاوڕەگەزخواز، هەم نامۆیە بە فەرهەنگ و کەلتوری کوردی، هەمیش ئەرک و ڕۆڵی خێزان لە خێزانە نەریتیەکاندا تێکدەدات، بۆیە ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم چەمکە لە کۆمەڵی کوردیدا ڕەوایەتی نییە. هەروەها لە ئایدۆلۆژی قوتابخانەدا تەنها خوێندن و فێرکاری ڕونادات، بەڵکو ئایدیۆلۆژیایەکی جیاواز لە پشت ئەو پرۆسەیەوە هەیە، کە پەیوەندی بە گەشەپێدانی کۆمەڵایەتی و پلەبەندییە تایبەتەکانەوەیە. بەمشێوەیە قوتابخانە بەهادانە بە جیهانبینی جیاواز. بە شێوەیەک تاک بە هەوڵ و ماندوبونی تاکەکەسی سەرکەوتن بەدەست دەهێنێت، نەوەک بەهۆی بارودۆخی کۆمەڵایەتی، یان دەسەڵاتی دەرەکییەوە. وەک:

- ٢–أ/ خوێندکار بە هەوڵدان سەرکەوتن بەدەست دەهێنێت.
- ٢–ب/ سەرکەوتن بە هەوڵ و نمرەیە، نەک بە هۆکاری دیکە.
- ٢–پ/ خوێندکاری سەرکەوتو خەڵات دەکرێت.

لە ئەم ڕستانەدا، ئایدیۆلۆژیی زمانی قوتابخانە هەوڵدەدات بۆ دروستکردنی جیهانبینێک، کە سەرکەوتن تەنها بە هەوڵ و کۆکردنەوەی نمرەی بەرز بەدەست دەهێنرێت ڕستەکانی(٤٢–ب)(٤٢–پ)(٤٢–ت) بەردەوام بانگهێشتی ئەو بیرۆکە دەکەن،

هەر کەسێک ئەگەر هەوڵبدات سەرکەوتو دەبێت، بەبێ گەڕانەوە بۆ هۆکارە کۆمەڵایەتییەکان یان پاڵپشتی دیکە. هەروەها کاردەکات بۆ بەرزکردنەوەی هزری (هەوڵدان، سەرکەوتن). ئەم ئایدۆلۆژییە لە نیوان هەوڵدان و سەرکەوتن و قوتابخانەدا ئاساییە، کە بە شێوەیەکی ڕون خوێنەری کورد لە ڕستەکاندا هەستی پێ دەکات، بەڵام ئایدۆلۆژی پشت ئەم ئایدۆلۆژیانە، لەسەر (هەوڵدان، سەرکەوتن)ە بریتییە لە بەهادان بە بەرزکردنەوە و مۆڕاڵدان بە تایبەتمەندیی تاکەکەس (individualism)، نەک گرووپەکان و باوەڕهێنان بەوەی هەر کەس بەهۆی هەوڵدانی خۆی سەرکەوتو دەبێت، نەک بەهۆی پشتگیری کۆمەڵەوە. دڵنیاییدان بە داهاتوی ڕوناک و شایستەبون(meritocracy). بۆ هەر کەسێک پشت بە هەوڵەکانی خۆی ببستێت. واتە ئەم بونیادی ئایدۆلۆژی زمانە لە چوارچێوەی قوتابخانەدا بەشێوەیەکی نەبینراو پەروەردە دەکرێت، بۆ ئەوەی خوێندکاران پشت بە پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی، وەک (دۆخ ، ئابوری، پلەی کۆمەڵایەتی) نەبەستن، بەڵکو تەنها ئەوە ببینن، کە سەرکەوتن بە دەستی خۆیانە.

گریمانەی دووەم سەبارەت بە ئایدۆلۆژیا ئەوەیە، کە وەک بەشێک لە ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی کار دەکات، هێزێکی پێوانەیە، کە ئەندامانی کۆمەڵ بە دابینکردنی بەها و بیروباوەڕی هاوبەش بەیەکەوە دەبەستێتەوە. ئەم گریمانەیە ڕەگ و ڕیشەی لە هەندێک دیدگای مارکسیستیدا هەیە، ئەوە نیشان دەدات، کە هەندێک مارکسیست باوەڕیان بەوەیە ئایدۆلۆژیا بۆ پەیوەندیدانی ئەندامانی کۆمەڵ و بەرزکردنەوەی یەکگرتوویی زۆر گرنگە. بەو پێیەی یارمەتی تاکەکان دەدات بۆ تێگەیشتن لە ڕۆڵی خۆیان لە کۆمەڵگەدا و ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی گەر هەبو بەهێزتری دەکات. ئایدۆلۆژیاکان بە پێشخستنی بیروباوەڕی هاوبەش، تاکەکان تێکەڵ بە سیستەمی کۆمەڵایەتی دەکەن و تێگەیشتنیان لە چۆنیەتی کارکردن و دۆخی ئێستایان زۆر جار لە سەر ئەژماری

گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی دەپارێزن. لە لایەکی دیکەوە لە کاتێکدا ئایدۆلۆژیاکان خزمەت بە تێکەڵکردنی تاکەکان دەکەن لە سیستەمی کۆمەڵایەتیدا، بەڵام توانای دامرکاندنەوەی گۆڕانکاری کۆمەڵایەتیشیان هەیە، بە دروستکردنی هۆشیارییەکی هاوبەش، کە ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندییەکانی گروپی باڵادەست بن. دەتوانن بێهیوایی دروست بکەن. لە پرسیارکردن، یان بەرەنگاری دامەزراوەکان. زۆرجار ((ئایدۆلۆژیا ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییەکان وەک سروشتی، یان حەتمی لە چوارچێوەیەکدا دادەنێت، ئەمەش وادەکات بە ئاستەم سیستەمی بەدیل پێشبینی بکرێت.))(Preece, R., 1977:352) وەک:

- ٣-آ/ هەمومان بەشدار دەبین.
- ٣-ب/ دەبێت ڕێزی هەموان بگرین.

لە نمونەی (٤٣-آ)دا ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم ڕستە بانگەشەی یەکگرتن و هاوبەشی دەکات. بەڵام لە ڕاستیدا، ئەم گوتارە بە شێوەیەک بەکاردەهێنرێت بۆ پاراستنی هاوبەشی و دیاریکردنی ڕۆڵی تاک لە ئەنجامدانی کارێکی گشتی کە پێویستیەکی بەشداری تاکیانەیە لە پێناو ئەو ئایدۆلۆژییەی کە پارێزگاری لە بەرژەوەندیی گشتی دەکات واتە پەیوەندی بە گونجاوی ئەو کەسانەوە هەیە، کە هێزیان زیاترە لە بەشداریکردنەکەدا. هەروەها لە ڕستەی (٤٣-ب)دا ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم ڕستەیە ئەوەیە، کە هەموان یەکسانن بەرانبەر ماف و ئەرک. ئەم ڕستەیە لە پێناو پاراستنی ئەرک و مافی هەمو ئەو کەسانەیە، کە بەشدارن بە بێ جیاوازیکردن لە نێوان پلە باڵاو کەسانی ئاساییدا، چونکە بە تەنها یەک کەس لە ناو کۆمەڵدا بە ئەنجامدانی یەک هەڵوێست گۆڕانکاری لە ئایدیاو گۆڕانی هزری کۆمەڵایەتی دروستدەکات. بۆیە لەم گریمانەیەدا توانای تاکەکەسی دەربڕی ئەوەیە، کە تاک بە کۆمەڵەوە دەبەسترێتەوە و لە هەمان کاتدا توانای گۆڕانی دۆخی جیاوازی هەیە. لە لایەکی ترەوە، هەرچەندە

ئایدیۆلۆژیاکان خزمەت بە یەکگرتن و دامەزراندنی کۆمەڵ دەکەن، بەڵام توانای بەهێزکردنی گۆڕانکارییان هەیە، بە دروستکردنی هۆشیاری هاوبەشی نوێ، کە دەتوانێت بەرژەوەندی گرووپێکی دیاریکراو بپارێزێت، زۆرجار ئایدیۆلۆژیا کار دەکات بەو شێوەیەی، کە ڕێکخستنەکانی کۆمەڵ بە سروشتی پێشبینی بکات، کە ئەمە بەرگری لە هزری دامەزراندنی سیستەمێکی دیکە دەکات، هەم بەردەوامی و هەم گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی بە یەکەوە گرێبدات. بۆیە ((ئەو ڕۆڵە نێوەندییەی زمان دەیبینێت لە نێوان ئاوەز و واقعدا (تێڕامانەکانی مرۆڤ و خودی واقع) دەبێتە هۆی بونیادنانی سێ کەسیەتی بنەمایی بۆ زانستی زمانی درکپێکردن، کە بە شێوەیەک یەکەم پێشینەی سیمانتیک لە هەر شیکردنەوەیەکی زمانەوانیدا، واتە ئەرکی سەرەکی زمان واتایە. دووەم ئەو واتا زمانییەش سروشتێکی ئینسکلۆپیدیای هەیە، واتە زمان و واتای زمانیی سیستەمێکن بۆ بەکاتەگۆریکردنی جیهانی واقع. سێیەم واتای زمانی سروشتێکی ڕوانگەییە. واتە لە بنەڕەتدا جیهانی واقع ڕاست و ڕەوان لە زماندا ڕەنگی داوەتەوە))(قادر، کاروان عمر، ٢٠١٢: ٧٨). لە فانکشنالیزمدا ئایدۆلۆژیاکان وەک پێویست سەیر دەکرێن بۆ پاراستنی ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی و یەکگرتوویی. ئیمیل دورکهایم، یەکێکە لە بیرمەندە سەرەکییەکانی فانکشنالیزم، ئاماژەی بەوەداوە، کە ((بۆ ئەوەی کۆمەڵگایەک بە ئاسانی کار بکات، پێویستە ئەندامەکان کۆمەڵێک بەها و نۆرم و بیروباوەڕی هاوبەشیان هەبێت، کە ڕەفتارەکان بەڕێوەدەبەن و هەستی هاودەنگی دروستدەکەن. لەم ڕوانگەیەوە ئایدۆلۆژیا سیستەمێکی سروشتییە، کە ویژدانێکی بەکۆمەڵ بۆ تاکەکان دابین دەکات، کە بەیەکەوە دەیانبەستێتەوە و یەکگرتنی کۆمەڵایەتی مسۆگەر دەکات.))(Durkheim, E., 2016:57) بۆنموونە: لە ڕوانگەی کارایی کۆمەڵایەتی: بیرۆکەی نیشتمانپەروەری نموونەی ئایدۆلۆژیایەکە، کە تاکەکان تێکەڵ بە دەوڵەتێکی نەتەوەیی دەکات. ئەو کەسانەی باوەڕیان بەو بەهایانە هەیە و وەریدەگرن، کە پەیوەندییان بە نیشتمانپەروەرییەوە هەیە. وەک دڵسۆزی بۆ نیشتمان،

شانازی به هێما نەتەوەییەکان و پشتیوانیکردن لە دامەزراوەکانی حکومەت. بە بەهێزکردنی یەکێتی و یەکگرتویی نەتەوەیی، بەشداری لە سەقامگیری کۆمەڵایەتیدا دەکەن. بەو واتایەی نیشتمانپەروەری بەها هاوبەشەکان بۆ خەڵک دابین دەکات، کە ڕەفتارەکانیان لەگەڵ سیستەمی کۆمەڵایەتی فراوانتردا یەکدەخات، بەم شێوەیەش تێکەڵیان دەبێت لەگەڵ کۆمەڵگەی نیشتمانیدا. ئەم بیروباوەڕە هاوبەشانە هەستی سەربەخۆیی پەروەردە دەکەن و هاوکاری کۆمەڵایەتی بەرەوپێش دەبەن، کە ئەمەش بۆ کارکردنی بەردەوامی کۆمەڵ پێویستە. دەبێت بە گومان بین لەو گریمانەیەی، کە کۆمەڵگاکانمان بە کۆدەنگییەک سەبارەت بە بەها و نۆرمەکان جێگیری کردون، دەبێت ئەو بۆچونەش ڕەدبکەینەوە، کە ئایدیۆلۆژیا خەیاڵێکی تەواوە، وێنەیەکی هەڵگەڕاو، یان شێواوی ڕاستەقینەیە. ئەمە سێیەم گریمانەی چەواشەکارییە، کە لە ئەدەبیاتی ئایدیۆلۆژیادا بڵاوبوەتەوە. گریمانەیەکە پشتگیری لە بڕگەیەکی بەناوبانگ و وەرگیراو لە ئایدیۆلۆژیای ئەڵمانی دەکات، کە تیایدا ((مارکس و ئەنگلس کرداری ئایدیۆلۆژیا بەراورد بە کارەکانی وێنەیەکی شاراوە دەکەن، کە جیهان لە ڕێگەی وێنەیەکی سەرەو ژێرەوە نیشاندەدات))(Marx, K. and Engels, F., 1970:47). لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت بەرگری بکەین لە فریودانی بیرکردنەوەی ئایدیۆلۆژیا، وەک وێنەیەکی هەڵگەڕاو، یان شێواو. چونکە کاتێک زانیمان، کە ئایدیۆلۆژیا لە ڕێگەی زمانەوە کار دەکات و زمان کرداری کۆمەڵایەتییە، دەبێت دان بەوەدا بنێین، کە ئایدیۆلۆژیا بەشێکی پێکهێنەری ئەو شتەیە، کە لە کۆمەڵگاکانماندا ڕاستەقینەیە. بونیادی ئایدیۆلۆژی زمانی وێنەیەکی کاڵی جیهانی کۆمەڵایەتی نییە، بەڵکو بەشێکە لەو جیهانە، توخمێکی داهێنەر و پێکهێنەری ژیانی کۆمەڵایەتییە. لە بەکارهێنانی زماندا ئێمە بەردەوام سەرقاڵ دەبین بە چالاکییەکی داهێنەرانە و بنیادنەرانە، بەردەوام سەرقاڵ دەبین بە فراوانکردنی واتای وشەکان لە بەرهەمهێنانی واتایەکی نوێ لە ڕێگەی خوازە و یاری بە وشە و لێکدانەوەوە بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانی لە داڕشتەی زمانی کوردیدا زیاتر دەردەکەوێت.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

لەم ڕوانگەیەوە زمان وەک ئامرازێکی بێلایەن سەیر دەکرێت، کە ئایدۆلۆژیاکان تێیدا تێدەپەڕن و ئەم ئایدۆلۆژیانە هێندە لە ژیانی ڕۆژانەدا چەسپاو دەبن، کە بە دەگمەن پرسیاری بونیان دەکرێت، دەبنە بەشێکی سروشتی زمانەوانی و بەشێک دەبن لە چۆنیەتی قسەکردن و بیرکردنەوە و کارلێککردنی مرۆڤەکان لە ژیانی ڕۆژانەدا. بەڵام ئەم بۆچونە شکست دەهێنێت بە ڕەخنەگرتن لەو پێکهاتە بنەڕەتیانەی، کە ئەو واتایانە ڕێکدەخەن زمان دەیگەیەنێت. ڕەنگە تاکەکان بە وەرگرتنی ئایدۆلۆژیاکان بە شتێکی ئاسایی، بەبێ ئاگاداری وەک بنەمایەکی سروشتی قبوڵی بکەن. ڕەخنەی سەرەکی لێرەدا ئەوەیە، کە ئایدۆلۆژیاکان هەرچەندە بەڕواڵەت سروشتی، یان بێلایەن بن، بەڵام سیستەمێکی واتایی کێبڕکێکارن، کە خزمەت بە بەرژەوەندی گروپە کۆمەڵایەتییەکان دەکەن. بۆ تێگەیشتن لە ڕۆڵی ڕاستەقینەی ئایدۆلۆژیی زمانی لە داڕشتەی زمانی کوردیدا شیکاری ڕەخنەیی دەکەین و ئەو نۆرمە کەلتورییانەی، کە ڕازیبون بە داننان بەوەی، کە چۆن ئەم واتایانە لە ژێر کاریگەری کۆمەڵ و زەمینەی مێژوییدان؟ بۆیە پێویستە چەمکێکی تری ئایدۆلۆژی، کە بە ڕەخنەی ئایدۆلۆژی ناسێنراوە لە مەڕ دیاریکردنی سەرچاوەیەکی دیکەی بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانی لە زمانی کوردیدا بخەینەڕو.

٢/٢ پەیبردنی ڕێبازی توێژینەوەی ڕەخنەییانەی ئایدۆلۆژیی زمانی:

لێکدانەوەی ئایدۆلۆژیا وەک پڕۆسەیەک چەند قۆناغێکی شیکاری لەخۆدەگرێت، کە بەشدارن لە تێگەیشتنێکی قوڵتر لە چۆنیەتی کارکردنی ئایدۆلۆژیاکان لەناو کۆمەڵدا. هەر یەکێک لەم قۆناغانە دەبێتە هۆی دروستبونی هۆکاری پاساو هێنانەوە. ئەم قۆناغانە هەردو شیکاری کۆمەڵایەتی و مێژویی و شیکاری گوتاری تێکەڵدەکەن و پێکەوە بنەمای پشکنینی ڕەخنەیی ئایدۆلۆژیی زمانی پێکدەهێنن. ئەو گرفتانەی بەهۆی پاساو هێنانەوەی شیکاری کۆمەڵایەتی و مێژویی و شیکاری گفتوگۆییەوە

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

سەرهەڵدەدەن گرنگ و ئاڵۆزن، بەڵام لەو کێشانە ئاڵۆزتر ئەوانن لە بوارەکانی تری شیکاری کۆمەڵایەتیدا سەرهەڵدەدەن. کە دەگەینە قۆناغی کۆتایی واتە ئەو شێوە تێگەیشتنەی واتای شتێک وەک دەق، کردار، یا ئایدۆلۆژیا، کە بەقوڵی پێشیبخات. تیشک دەخاتە سەر لێکدانەوەی ئایدۆلۆژیی زمانی و بەرەنگاری نۆرم و بەها پەسەندکراوەکان دەبێتەوە. ئەو پرسە دەهێنێتەبون ئایا پەیوەندی نێوان لێکدانەوەی ئایدیۆلۆژی زمانی و ڕەخنە چییە؟ گرنگە جیاوازی لە نێوان دو شێوەی ڕەخنە، کە لەم بوارەدا پەیوەندیدارن بکەین. یەکەم جۆری ڕەخنە ئەوەیە کە لەسەر تێگەیشتن و دروستکردنی بۆچونی نوێ دەڕوات. واتە کاتێک لە شتێک دەکۆڵێتەوە تەنیا واتای خراپ ناگرێتەوە، بەڵکو شێوەیەکی نوێ و بەهێزتر دەگرێتەوە. ئەم جۆرە ڕەخنەگرتنە پابەندە بەو بنەماییەوە، کە بۆچونەکان بدۆزێتەوە، پرسیارێکی نوێ لەسەر بابەتەکە بکات، ڕێگای بۆ چاکترکردنیان دابنێت. بە کورتی ئەم جۆرە ڕەخنەیە تەنیا بۆ بڵاوکردنەوەی هەڵەکان نییە، بەڵکو بۆ زیادکردنی زانیاری و باشترکردنی بۆچونەکانە. بۆیە یەکەم فۆڕمی ڕەخنە لە چوارچێوەی لێکدانەوەی بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانی، داڕشتنی داهێنەرانەی واتایە. ئەمەش بریتییە لە خستنەڕوی لێکدانەوە، یان بیرۆکەی نوێ، کە ئاڵنگاری (تەحەدای) بیروباوەڕە هەبوەکان دەکەن، یان تێڕوانینێکی نوێ پێشکەش دەکەن. ئەم جۆرە ڕەخنەیە دەستێوەردانە: چونکە پاڵ بە بیرۆکەی دامەزراوەکانەوە دەنێت، لە پرۆسەکەدا ناکۆکی دروست بکەن. کە ئەمەش نەگونجاوە، چونکە نۆرم و ڕێکەوتننامە و ڕاستییە پەسەندکراوەکان دەخاتە ژێر پرسیارەوە، کە ئەگەری هەیە ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی، یان کەلتوری باڵادەست ناسەقامگیر بکات. بۆ نمونە سەبارەت بە ڕۆڵی جێندەری، زۆرجار ئایدۆلۆژیا نەریتییەکان جەخت لەوە دەکەنەوە، کە ژنان بە شێوەیەکی سروشتی گونجاون بۆ ڕۆڵی چاودێریکردنی ماڵەوە(کابانی). لە کاتێکدا چاوەڕوان دەکرێت پیاوان ببنە بژێوەری ژیان. لێکدانەوەیەکی ڕەخنەگرانە بۆ ئەم ئایدۆلۆژیایە بریتی دەبێت لە بیرکردنەوە، یان لێکدانەوەی دوبارەی واتای ڕۆڵی

جێندەری و پێکهاتەکانی خێزان، ئاڵنگاری (تەحەدای) ڕوانگەی نەریتی و خستنەڕوی دیدێکی یەکسانیخوازانەترە. دەتوانرێت ئەمە بە ڕەخنەی دەستێوەردان هەژمار بکرێت، چونکە نۆرمەکانی ڕەگەزی دامەزراو دەخاتە ژێر پرسیارەوە و تێکیان دەدات، ئەمەش ئەوە نیشان دەدات، کە هەردو ژن و پیاو دەتوانن بە یەکسانی لێهاتوبن لە هەردو چاودێریکردن و دابینکردنی ڕۆڵدا. ئەم جۆرە ڕەخنە ئایدیۆلۆژییە ڕوبەڕوی بەرەنگاریی ئەو کەسانە دەبێتەوە، کە خاوەنی تێڕوانینە نەریتییەکانن، چونکە لەگەڵ بیروباوەڕە دامەزراوەکانیان سەبارەت بە ڕەگەز ناکۆکە. وەک :

- ٤-أ/ ژن خزمەتکاری ماڵە.
- ٤-ب/ پیاو بڕیاردەری ماڵە.
- ٤-پ/ ژنی بێ پیاو وەک شێری بێ نینۆک وایە.
- ٤-ت/ ژنی بوێر و پیاوی ژنانی ناپەسەندن.

لە ڕستەی (٤٤-آ، ٤٤-ب)دا ڕەخنەی ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم دو ڕستەیە نمونەیەکی ڕونن لەو چەسپاندنی ئایدۆلۆژیی زمانی پیاوسالاری و ڕۆڵی نایەکسانی جێندەری لە کۆمەڵ دەناسێنێت. لە ڕستەی یەکەمدا، ژن تەنیا وەک خزمەتکارێکی ماڵ ناسێنراوە، کە ئاماژەدانە بەوەی ژن تەنیا شایەنی ماڵەوەیە و شارەزایی و تواناکانی لە بوارەکانی دیکەی ژیاندا کەمتر ڕەچاو ناکرێت. ئەم تێڕوانینە کاری ژنانی لە ماڵەوە وەک کاری سروشتی ناساندوە، نەک وەک بەشدارییەکی بەهادار لە کۆمەڵگادا، وەک شێوەیەک لە سوکایەتی کردن. کە بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانی لە سەر بنەمای ڕەخنەی ئایدۆلۆژی ئەم واتایە دەگۆڕێت و داهێنەرانە واتای نوێ و ئایدۆلۆژی جیاواز بۆ داڕشتەی ڕستەکە وەردەگرێت، بە واتای پیرۆزی و ئەرکێکی گران کە هەمو کەس ناتوانێت ئەو ڕۆڵە بگێڕێت کە ڕۆڵی پەروەردەیە. لە ڕستەی دوەمدا، پیاو وەک تاکە بڕیاردەری ماڵ دانپێدانراوە، کە ئەمەش نیشانەی دەسەڵاتی نایەکسانە لە سیستەمی

پیاوسالاریدا ڕەگی داکوتیوە. ئەم ڕستەیە ڕۆڵی ژنان لە پرۆسەی بڕیاردانان کەم دەکاتەوە وا دەریدەخات ژنان ناتوانن، یان نابێت بەشداری لە بڕیارە گرنگەکانی ماڵەوە بکەن. ئەم جۆرە ڕستانە نەک تەنیا ڕەفتاری نایەکسان لە ناو خێزانەکاندا پاراستوە، بەڵکو لە ڕێگەی زمانەوە بۆ نەوەکانی داهاتوش دەگوازرێتەوە. بۆ گۆڕینی ئەم دۆخە، پێویستە زمان وەک ئامرازێکی گۆڕانکاری بەکاربهێنین و ڕستە نوێ و یەکسانەکان دروست بکەین کە ڕۆڵی هەر دوو ڕەگەز لە کۆمەڵگادا ڕێک بخاتەوە. لە ڕستەی(٤٤-پ)دا ئەم پەندە نمونەیەکی ڕونە لە چەسپاندنی پێکهاتەی پیاوسالاری (Patriarchy) لە زماندا. ژن بە ناتەواو و پەیوەست بە پیاوەوە نیشاندەدات. زمان لێرەدا وەک ئامرازێکی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی کاردەکات بۆ پاراستنی پێکهاتە نایەکسانییەکانی هێز. پەندەکە بە شێوەیەکی نهێنی دەڵێت: هێزی ژن لە پیاوەوە سەرچاوە دەگرێت، نەک لە خۆیەوە. ئەمەش دژی ڕاستییەکی سەرەکییە، کە ژن دەتوانێت سەربەخۆ و بەهێز بێت بەبێ پشتبەستن بە پیاو. بۆ شیکردنەوەی ئەم پێکهاتە زمانەییە، پێویستە پەندەکە بە شێوەیەکی ڕەخنەیی خوێندنەوەی بۆبکەین لە پێناو بەدیهێنانی واتای نوێ و نمونە نوێکانی زمانی یەکسان دروست بکرێن. کە بە واتای (ژنی ئازاد وەک شێر وایە) یان (هێز لە ژندایە) کە دەتوانن یارمەتی دەربڕینی بیرۆکەی سەربەخۆیی و یەکسانی نوێ بدەن. هەروەها لە ڕستەی(٤٤-ت)دا بنەمای ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم چەمکە لە دارشتەی زمانی کوردیدا لە سەر بنەمای ڕەخنەی ئایدۆلۆژیی زمانی جگە لە شیکردنەوەی واتای فەرهەنگی، بونیادی واتایەکی نوێ و داهێنەرانە دروستدەکات، کە بە پێچەوانەی واتای فەرهەنگی ئازایەتی و لێهاتویی چەمکەکەوە بەکاردێت، ئەم چەمکە کاتێک دەکەوێتە بەر ڕەخنەی ئایدۆلۆژیی زمانی واتای سووکایەتی کردن دەگەینێت، کە بەرهەمێکی نوێیە، ئەویش لەبەر ئەوەی کە شێوە تێگەیشتنی واتای ئایدۆلۆژیی زمانی بەقوڵی پێشی بخات. تیشک بخاتە سەر لێکدانەوەی ئایدۆلۆژیی زمانی و بەرەنگاری نۆرم و بەها پەسەندکراوەکانی کۆمەڵ ببێتەوە. لەکاتێکدا چەمکی (پیاوی بوێر) دەتوانێت ئەرێنی بێت.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

و له سەر بنەمای ڕەخنەی ئایدۆلۆژی واتای نوێ بەرهەم نابێت، بەڵکو تەنها له دۆخی سروشتی واتای فەرهەنگی خۆیدا دەمێنێتەوە. بەڵام چەمکی (پیاوی ژنانی) دیسان بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانی له زمانی کوردیدا له سەر بنەمای ڕەخنەی ئایدۆلۆژی دەبێتە هۆی بەرهەمی نوێ و واتای جیاواز له واتای فەرهەنگی وەردەگرێت، که به واتای نەرێنی بەکاردێت بۆ ئەو جۆرە پیاوانەی، که زیاتر ویستیان بەلای ژن و کارەکانی ژندا دەڕوات کەمتر هەڵوێستی پیاوانه دەردەبڕن: بۆیه له کۆمەڵدا ناپەسەند و قبوڵکراو نین. ئەم توانسته دەتوانرێت له فۆڕمی دوەمی ڕەخنه جیابکرێتەوە، لێکدانەوەی ڕەخنەیی زمان ئەوه نیشان دەدات، که زمان تەنیا وەک ئامرازێکی گەیاندنی بیرۆکه کارناکات، بەڵکو خۆی بەشێکه له دروستکردنی پەیوەندییه نایەکسانییەکان. کاتێک بەردەوام دەڵێین (ژن خزمەتکاری ماڵە) یان (پیاو بڕیاردەری ماڵە) ئەم ڕستانه نەک تەنیا ڕەفتاری ئێستا تۆمار دەکەن، بەڵکو بەردەوامی ئەم نایەکسانییانەش پاڵپشتی دەکەن. ئەم جۆرە ڕستانه به شێوەیەکی شاراوه پەیوەندییه نادادپەروەرییەکان له ناو کۆمەڵدا پاراستوه و بۆ نەوەکانی داهاتوش دەگوازرێنەوە. بۆ گۆڕینی ئەم دۆخه پێویسته نەک تەنیا ڕەخنه له ئایدۆلۆژیی زمانی بگرین، بەڵکو گۆڕانکاریشی تێدا بکەین. دەبێت ڕستەی نوێ و یەکسان دروست بکەین، که ڕۆڵی هەر دو ڕەگەز له کۆمەڵدا ڕێک بخاتەوە. وەک گۆڕینی نمونەی (٤٤-آ)(٤٤-ب) بۆ نمونەکانی (٤٥-آ)(٤٥-ب):

- ٥-أ/ خێزان به هاوبەشی بڕیار دەدات.
- ٥-ب/ خزمەتگوزاری ماڵ کارێکی هاوبەشه.

له ڕستەکانی (٤٥-آ)(٤٥-ب)دا بونیادی ئایدۆلۆژیی زمانی ئەم دو ڕستەیه نمونەیەکی ڕونن له گۆڕینی ئایدۆلۆژیی زمانی بەرەو یەکسانی ڕەگەزی، که پێشوتر له ڕێزمانی کوردیدا به شێوەیەکی نەریتی ڕۆڵه جێندەرییەکان جیا دەکرانەوە. لەم نمونانەدا زمان وەک ئامرازێکی چالاک کاردەکات بۆ شکاندنی ئەو تایپه کۆنەی (پیاوان

وەک بڕیاردەر) و (ژن وەک خزمەتکار) بە جێگرتنەوەی (خێزان بە هاوبەشی بڕیار دەدات) و (خزمەتگوزاری هاوبەش) زمان ڕەوشتی نوێی هاوبەشی و یەکسانی لە ناو خێزاندا دەناسێنێت. ئەم گۆڕینە نەک تەنیا ڕەفتاری کۆمەڵایەتی دەگۆڕێت، بەڵکو جیهانبینی نوێ دروست دەکات، کە هەمو ئەندامانی خێزان وەک یەک لە کار و بڕیارداندا هاوبەشن. ئەمەش نیشانەیەکی گرنگە لەوەی، کە زمان دەتوانێت نەک تەنیا ڕەنگدانەوەی گۆڕانی کۆمەڵایەتی، بەڵکو هێزێکی پێشخستنی ئەو گۆڕانکاریانەش بێت. دەتوانرێت بنەمایەکی سەرەکی بێت لە بونیادنانی ئایدۆلۆژیی زمانی لە داڕشتەی زمانی کوردیدا و یارمەتی گۆڕانی واتای ناوەکی زمان بدات. هەر بۆیە زمان و ئایدۆلۆژیا پەیوەندییەکی نەگۆڕ و دینامیکیان هەیە لە ناو سیستەمی کۆمەڵایەتیدا. لە زمانی کوردیدا، ئەم پەیوەندییە لە ڕێگەی دو ڕوانگەی سروشتی و ڕەخنەییەوە دەردەکەوێت. ڕوانگەی سروشتی زمان وەک ئامرازێکی بێلایەن دەبینێت، کە ئایدۆلۆژیاکان بە شێوەیەکی سروشتی دەگوازێتەوە، لەکاتێکدا ڕوانگەی ڕەخنەیی زمان وەک هێزێکی چالاک دەبینێت، کە دەتوانێت پەیوەندی نایەکسانی کۆمەڵایەتی دروست بکات و پارێزگارییان لێبکات. بەگشتی ئایدۆلۆژیی زمانی لە زمانی کوردیدا تەنیا سیستەمێکی واتادانان نییە، بەڵکو ئامرازێکی گرنگە بۆ گۆڕینی بەهای کۆمەڵایەتی. بەهۆی گۆڕینی بەها کۆمەڵایەتییەکان و پێشکەوتنی کۆمەڵەوە. زمانیش بەردەوام لە گۆڕانکارییدایە. بۆیە پێویستە بە شێوەیەکی ڕەخنەیی سەیری ئەم پەیوەندییە بکرێت.((چەمکی ڕەخنەیی ئایدۆلۆژیا جەخت لەوە دەکاتەوە، کە زمان هەرگیز بێلایەن نییە. بگرە وەک هێزێکی گۆڕەرێشە، کە نەک هەر ڕەنگدانەوەی واقیع، بەڵکو بونیادنەرێشە و ئەو ئایدۆلۆژیا باڵادەستانەی لەناو کۆمەڵدا هەن، بەردەوام و بەهێزیان دەکات))(Huspek, M., 1991:133) ئەو وشانەی، کە بەکاریان دەهێنین و ئەو ڕێگایانەی، کە بیرۆکەکان لە چوارچێوەیەکدا دەبەستنەوە و ئەو واتایانەی، کە پێیان دەبەستنەوە، هەمویان ڕۆڵیان لە داڕشتنی ئایدۆلۆژیی زمانی و بیروباوەڕ و بەها و تێگەیشتنمان هەیە. زمان وەک

ئامرازێکی بەهێز بۆ کۆنترۆڵکردنی کۆمەڵایەتی، ئامرازێکە بۆ پێشخستنی بەرژەوەندییەکانی گروپە باڵادەستەکان، لە هەمان کاتدا ئایدۆلۆژیا ئەڵتەرناتیڤەکان پەراوێز دەخات و لاوازیان دەکات. ئەم ڕوانگەیە دوای پشکنینی ڕەخنەگرانە لە زمان و ڕۆڵی لە جوڵەی دەسەڵاتدا وادەکات، کە هاندەری تاکەکان بێت، کە بزانین زمان چۆن تێڕوانینەکان لە قاڵب دەدات و کاریگەری لەسەر پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دروست دەکات. تەنیا بە پرسیارکردن و لێکدانەوەی دوبارەی ئەو واتایانەی، کە لە زماندا چەسپاون، تاکەکان دەتوانن دەست بکەن بە تەحەدای ئەو ئایدۆلۆژییە باڵادەستانەی، کە نایەکسانی و نادادپەروەری کۆمەڵایەتی دەپارێزن.

ئەنجام:

١- ئایدۆلۆژیی زمانەوانیی بکرێت بە بناوانی داڕشتنی ڕامیاری و زمانەوانی لە هەرێمی کوردستاندا.

٢- ڕەنگدانەوەی واقعی ژیانی مرۆڤ و قۆناغەکانی ژیان، گۆڕانکاری لە واتای وشەکاندا دێنیتە ئاراوە ئایدۆلۆژیی زمانی بەرهەمی ئەو گۆڕانانەیە.

٣- زمان دەتوانێت نەک تەنیا ڕەنگدانەوەی گۆڕانی کۆمەڵایەتی، بەڵکو هێزی پێشخستنی گۆڕانکاریەکانیشە.

٤- ئایدۆلۆژیی زمانی لە سەر بنەمای ڕەخنەی ئایدۆلۆژی جگە لە شیکردنەوەی واتای فەرهەنگی واتای نوێ دروستدەکات.

سەرچاوەکان(References)

١-- سەرچاوە کوردییەکان:

- قادر، کاروان عمر، ٢٠١٢، فۆڕمی لۆژیکی لە زمانی کوردیدا (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی ناوەڕاست)، چاپی یەکەم، چاپخانەی بینایی، سلێمانی.

- قادر، کاروان عمر، ٢٠١٧، دارِشتەی چەمک لە زمانی کوردیدا، گۆڤاری زانکۆی ڕاپەڕین. ژمارە ١٣ی ساڵی چوارەم.
- قادر، کاروان عمر، ٢٠١٢، سیستەمی درکپێکردن وەک بنەمایەکی ڕێزمانی کوردی، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی، ژمارە (٣٤)
- قادر، کاروان عمر، کۆرسی ئەکادیمی خوێندنی دکتۆرا،بەشی کوردی زانکۆی سلێمانی، ٢٠٢٣-٢٠٢٤.
- عبدالرحیم، عثمان کریم،٢٠٢٣، پرس و چەمکە شارەوەکانی لە زمانی کوردیدا، تێزی دکتۆرا، زانکۆی سلێمانی.
- عەبدولرحمانی شەرەفکەندی (هەژار موکریانی)،١٣٨٨،هەنبانە بۆرینە فەرهەنگی کوردی-فارسی، چاپی شەشەم، چاپخانەی سروش، تهران.

٢- سەرچاوەی ئینگلییزیەکان:

- Preece, R., 1977. Ideology and Politics Martin Seliger London: George Allen and Unwin, 1976, pp. 352. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, *10*(4).
- Marx, K. and Engels, F., 1970. The German Ideology, ed. CJ Arthur. *New York: International*.
- Durkheim, E., 2016. The elementary forms of religious life. In *Social theory re-wired* Routledge.
- Huspek, M., 1991. Norman Fairclough, Language and power. London and New York: Longman, 1989, Pp. xii+ 259. *Language in Society*, *20*(1).

٣- سەرچاوەی فارسی:

- مطلق، بهمن نامور، ١٣٩٠ درآمدی بر بینامتنیت، نظریەها و کاربردها، چاپ اول، سخن تهران.